

Martyna Bieniek

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Specyfika kazań ks. Piotra Skargi

W XVI wieku w Polsce pojawiło się wiele utworów moralizatorskich, których głównym zadaniem było dotarcie do przedstawicieli różnych stanów społecznych. Powstanie tego typu mów wynikało z potrzeby przekazywania prawdy o aktualnym stanie w jakim znajdowała się Rzeczpospolita, która w tamtym momencie chyliła się ku upadkowi. Jednym z najczęściej używanych utworów było kazanie, mające na celu nauczanie i przepowiadanie wiary chrześcijańskiej¹. Kościół, mający w tamtym okresie ogromny wpływ na społeczeństwo, za pomocą kazań starał się utwierdzać ludzi w wierze i zwracać im uwagę na aspekty moralne, które ulegały zachwianiu.

Kazanie opiera się głównie na publicznym głoszeniu Słowa Bożego skierowanym do społeczności religijnej i świeckiej. Mówca za pomocą kazania wyraża ludzkie potrzeby oraz odnosi się do spraw, które mogą trapić słuchaczy. W tej formie wypowiedzi zawiera się nauka dotycząca zmiany postępowania, umacniania wiary i nawracania do niej. Kazanie jako forma wypowiedzi może zaistnieć tylko wtedy, jeśli będzie wygłaszana przez kaznodzieję, czyli rzecznika Kościoła. W ten sposób reprezentuje on naukę boską i sprawy z nią związane². Jednakże powinno rozróżnić się dwa pojęcia, czyli kazanie i homilet-

¹ Ks. Z. Pilch, *Wykład zasad kościelnej wymowy*, Kielce 1958, s. 13.

² Por. tamże, s. 60-62.

kę. W dzisiejszych czasach te dwie formy wypowiedzi są traktowane synonimicznie – posiadają one jednak znaczną różnicę³.

Kazanie przejęło z antycznych pism jedną bardzo ważną rzecz: *persuadere*, czyli przekonanie odbiorcy do głoszonych przez autora przekonań⁴. Budowa takiego kazania zawierała w sobie wskazówki dotyczące przyszłości oparte na naśladowaniu konkretnych działań zawartych w tym tekście. Głównym zadaniem nadawcy było wyodrębnienie *suasio* i *dissuasio*, czyli doradzanie i odradzanie sytuacji przyszłych. Ten zabieg powodował, że kazanie można uznać za mowę doradczą, która bazuje na przyszłości. Podczas takiej mowy zachęca się lub odradza pewne zachowania, działające na korzyść lub szkodę, które mogą mieć wpływ na nasze szczęście. Taki zabieg był specyficznym łącznikiem kazań profetycznych z antykiem. Koneksja retorycznej przemowy z kazaniem widoczna jest również w nazewnictwie wykorzystywanym zarówno w okresie antyku, jak i w epoce renesansu/baroku: „Kwintylian w *Institutio oratoria* używa nazwy *genus deliberativum* wymiennie z *genus contionalis*”⁵. Wypływa to ze znaczenia słowa *contio*, które nie oznacza tylko zgromadzenia, zebrania ludu, ale także miejsce skąd przemawiano, czyli mównicę.

Najbardziej popularnymi kazaniem, których trafność jest podziwiana do dzisiaj, są *Kazania Sejmowe* ks. Piotra Skargi, który będąc kaznodzieją przez większość swojego życia stworzył kilka tysięcy tekstów o treści moralizatorskiej. Niestety, do naszych czasów za-

³ Słowo „kazanie” pochodzi z dawnego języka polskiego i związane jest z konkretnymi czasownikami: kazać, rozkazywać, nakazywać. Stanowi formę nauki przekazywanej przez Kościół wiernym, zawiera konkretny temat, opracowany przez kaznodzieję – na podstawie Pisma świętego, ale może czerpać również z innych źródeł, które pozwolą na pełne poparcie swoich słów. Natomiast słowo *homilia*, pochodzi z języka greckiego i znaczy tyle, co towarzystwo, rozmowę, wyjaśnianie. Jej głównym zadaniem jest przekazywanie tekstu i wyjaśnianie pewnych zagadnień wiernym na podstawie Pisma świętego, tylko i wyłącznie. Dlatego też znacząco różni się od kazania, które jest działaniem moralizatorskim i oparte jest również na doświadczeniach lub innych źródłach wiedzy. Por. D. Grzesiak-Witek, *Strategie komunikacyjne w kazaniach na niedziele i święta całego roku Piotra Skargi*, Stalowa Wola 2008, s. 121-123.

⁴ Por. M. Korolko, *O prozie kazań sejmowych Piotra Skargi*, Warszawa 1971, s. 188.

⁵ Tamże, s. 189.

chowała się niewielka część, dokładnie sto dziewięćdziesiąt siedem: pięćdziesiąt jeden niedzielnych, czterdzieści sześć kościelnych oraz sto okolicznościowych.

Celem artykułu jest pokazanie, że specyficzność *Kazań na niedzielę i święta* ks. Piotra Skargi jest zawarta w stylistyce tekstu oraz jego kompozycji. Wykażę to na podstawie analizy komentarzy sylwetki ks. Piotra Skargi oraz jego twórczości dokonanej przez badaczy zajmujących się okresem historycznym, w którym tworzył, będą to m.in.: ks. Adam Bergi, ks. Antoni Bystrzonowski oraz dr hab. Danuta Grzesiak-Witek. Zajmowali się oni interpretacją *Kazań sejmowych* oraz badaniem ich treści, kompozycji oraz stylistyki w kontekście czasu, w którym były tworzone oraz biorąc pod uwagę doświadczenie i życie ks. Piotra Skargi.

Stylistyka kazań

Sytuacja polityczna Rzeczypospolitej w XVI wieku była niestabilna. Władza królewska została bardzo osłabiona, niższe warstwy społeczeństwa nie były traktowane sprawiedliwie, a magnaci domagali się coraz większego wpływu na podejmowanie decyzji dotyczących kraju. Z tego względu powstały *Kazania sejmowe*, których zadaniem było wskazanie chorób trapiących ojczyznę oraz pokazanie, że działając wspólnie można ją wyleczyć. Tekst *Kazań* stał się swego rodzaju przepowiednią wyrażoną metaforami upadającego kraju. Jego słowa niosły przesłanie i prośbę o zastanowienie się nad podejmowanymi, w stosunku do ojczyzny, decyzjami. Używając wyjątkowych środków stylistycznych, ks. Piotr Skarga stworzył dzieło, które jest obrazowe i w swej wymowie nadal aktualne.

We wrześniu 1936 roku w Krakowie odbył się kurs homiletyczny, który ściśle nawiązywał do postaci ks. Piotra Skargi, jak i jego doskonałego dzieła jakim były *Kazania sejmowe*. Wielu uczonych i badaczy bardzo pozytywnie postrzegało tę postać. Jego umiejętność krasomówstwa, retoryzowania oraz docierania poprzez różne środki stylistyczne

oraz retoryczne do odbiorcy tworzyły niesamowitą aurę i szansę na poznanie od innej strony sposobów przekonywania do swoich racji.

Ksiądz Antoni Bystrzonowski wymienił trzy bardzo ważne cechy kaznodziei, dzięki którym był on w stanie doprowadzić do takiej perfekcji polskie słowo: „1) wysokie pojęcie o urzędzie kaznodziejskim i znakomite do niego przygotowanie; 2) niezwykle uzdolnienie i dary przyrodzone, z którymi go Bóg obdarzył; 3) głębokie, bogato rozwinięte życie wewnętrzne przez żywe i najściślejsze zjednoczenie z Bogiem”⁶.

Dzięki tym określeniom Skargi, można dojść do wniosku, że większość osób, które uważały go za doskonałego mówcę, przypisały mu jego zdolności w oparciu o więź, która łączyła go z Bogiem.

Mówiąc o specyfice kazań ks. Piotra Skargi, powinno się najpierw ustalić z jakimi kazaniem mamy do czynienia. Na przestrzeni lat powstało wiele klasyfikacji form wystąpień kościelnych, ale najbardziej rozbudowaną oraz dającą najpełniejszy obraz różnic pomiędzy nimi, przedstawił Zbigniew Adamek, dzieląc je na: a) metodę: homilia, kazanie, konferencja; b) cel: misyjne, katechetyczne, agatyczne; c) przedmiot: mistagogiczne, biblijne, katechizmowe, parenetyczne; d) rok liturgiczny: niedzielne, świąteczne, okolicznościowe; e) odbiorcę: dla dorosłych, dla dzieci, dla młodzieży, stanowe; f) oddziaływanie: pouczające, pobudzające, nastrojowe, polemiczne⁷.

Różnice pomiędzy tymi formami wystąpień są dosyć klarowne. Największy problem może stanowić rozróżnienie pomiędzy kazaniem a homilią. Pierwsze z nich polega na opracowaniu pewnego, wybranego przez kaznodzieję, tematu na podstawie Pisma świętego oraz innych źródeł mogących pomóc mu w lepszym dotarciu do słuchacza. Natomiast homilia jest opracowaniem konkretnego fragmentu Pisma świętego. Jeżeli chodzi o konferencję to przybiera ona formę pewnego wystąpienia naukowego, które nie musi być ściśle związane z Mszą świętą.

⁶ Ks. A. Bystrzonowski, *Źródła i charakter wymowy ks. Piotra Skargi*, w: *Ambona Polska wobec rocznicy Skargi (1536-1936)*, red. A. Sobczyński, Kielce 1937, s. 9.

⁷ D. Grzesiak-Witek, dz. cyt., s. 119.

Jeśli mówimy o celu, to pomiędzy tymi trzema wyróżnionymi zachodzą dość znaczące różnice: kazanie misyjne jest skierowane do osób, które utraciły wiarę; kazanie katechetyczne zorientowane jest na osoby wierzące, a kazanie agatyczne powinno dotrzeć do osób, które żyją w łasce darowanych grzechów.

Tymczasem dochodzimy do przedmiotu przepowiadania, który dzieli się na przemawianie: mistagogiczne, czyli takie, którego tematem jest nabożeństwo; biblijne, które skupia się na treściach zawartych w Piśmie Świętym; katechizmowe, które konstataje główne prawdy wiary oraz parenetyczne, koncentrujące się na ascezie chrześcijańskiej. Następnie dzieli się wyżej wymienione formy ze względu na odbiorcę. Kiedy kaznodzieja ma do czynienia z konkretną grupą osób, to powinien dopasować rytm swojej wypowiedzi, przykłady oraz argumenty do specyfiki grupy do jakiej przemawia⁸.

Swoistość kazań Skargi wyraża się również w sposobie jakim pozyskiwał sobie przychylność słuchaczy. Każdy dobry mówca na początku, ale także w trakcie swojego wystąpienia powinien skupić na sobie uwagę widowni, czyli retoryczne *captatio benevolentiae*. Kaznodzieja osiąga to za pomocą kilku środków: „odwołując się do swojej osoby, do strony przeciwnej, do autorytetu słuchaczy oraz do wagi poruszanych przez siebie problemów”⁹. Odwołując się do swojej osoby, chce pokazać swoją skromność i żarliwość wiary w Boga. Swoje kazania rozpoczyna swoistą modlitwą, która ma pomóc jemu – zwykłemu człowiekowi – przekazać naukę, która zawiera się w jawnym wskazaniu na grzechy, które kierują innymi. Zastosowany zabieg jest dość interesujący, ponieważ z jednej strony pokazuje niezwykłą skromność kaznodziei, a z drugiej sprawia, że odbiorca odczuwa wzniosłość, która będzie towarzyszyła przez cały czas czytania kazania: „Spuść, Panie, rękę Twoją, aby się dotknęła ust moich, i daj słowa Twoje do ust moich, abym mówił, coś mi rozkazał, a nie bał się, albowiem Ty jesteś ze mną. Niechaj będę filarem żelaznym i murem miedzianym.

⁸ Por. tamże, s. 119.

⁹ Tamże, s. 121-123.

(...) Kieruj mną, Panie, i rozumem moim, językiem i piórem mojem na większą chwałę Imienia Twego Najświętszego: abym czynił dzieła Twoje na pożytek zbawienia mego i braci moich. Daj świętą intencję i skuteczną w młodości robotę (...). Boże, któryś mię niegodnego wybrał na prorocstwo, daj mowę prawdy do ust moich, jako trzeba na zbudowanie, upomnienie, pociechę, jako przynależy do chwały Twojej i zbawienia owieczek Twoich¹⁰. Zawarcie tej prefacji w liście do króla Zygmunta wzbudza podniosłość oraz podkreśla ważność tematów, które ma zamiar poruszyć.

Kolejnym elementem, dzięki któremu Skarga chciał uzyskać przychylność słuchaczy, jest bezpośredni zwrot do króla, a następnie do innych ważnych osób w państwie. Sposób w jaki zwracał się do monarchy nie jest zwykłym pochlebstwem, którego mógł dopuścić się każdy nadworny mówca. W całym zwrocie wskazuje na szacunek jakim darzy swojego władcę: „Najjaśniejszemu i Niezwyciężonemu Monarsze Zygmunтови Trzeciemu z łaski Bożej Królowi Polskiemu i Szwedzkiemu, Wielkiemu Księciu Litewskiemu, etc. Łaska i pokój od Pana Boga naszego Jezusa Chrystusa”¹¹. Wszelkie dalsze zwroty ku monarsze oraz ludowi mają za zadanie zwrócenie uwagi na problemy z jakimi boryka się kraj. Mówiąc wprost, np. o innowiercach, mówca daje wyraz, że jego list nie jest tylko i wyłącznie skierowany do króla, ale także do całego królestwa. Dzięki temu zabiegowi próbuje wzbudzić zainteresowanie w czytelniku, który będzie podzielał jego niechęć do grzeszników: „Wołałem na nie, Panie, aby na niewierność, mężobójstwa, cudzołóstwa, kazirodztwa, lichwy, wydzierania, najazdy i inne swoje grzechy, lepsze prawa i prędszą sprawiedliwość naleźli, a zmazaną krwią i krzywdami kościołów i ubogich i uciążeniem poddanych, ziemię swoją oczyszczali”¹².

Teresa Jankowska w książce pt.: *Katolik, polityk, ksiądz Piotr Skarga* opisuje postać kaznodziei jako osoby bardzo żywiołowej i dobrze

¹⁰ Tamże, s. 164.

¹¹ Tamże, s. 168.

¹² Tamże, s. 169-170.

przygotowanej do każdego swojego wystąpienia. Przywołuje nawet jedną z modlitw kaznodziejskich, stworzoną przez księdza, które miały pomóc przed wystąpieniem: „przygotowaniem była także modlitwa i pokuta, którą odprawiał. Wyznawał zasadę, że człowiek musi siać ziarno, a Pan Bóg sprawia, że wyda ono plon. Ułożył nawet trzy modlitwy do odmawiania przez kaznodziejów przed rozpoczęciem kazania. Oto jedna z nich – Wyciągnij Panie, rękę swą, aby dotknęła ust moich, i włóż Twe słowa w me usta, abym mówił, coś mi kazał; abym się nie lękał, bo Ty jesteś ze mną. Uczynj mnie jak kolumnę żelazną i mur spiżowy”¹³.

Sam Mickiewicz widział w Skardze uosobienie poety-wieszczka, który widział i wiedział więcej niż inni. W wygłoszonej 25 czerwca 1841 r. prelekcji, która była całkowicie poświęcona ks. Piotrowi Skardze czytamy: „w układzie i budowie swych mów [Skarga] jest zgoła różny od wszystkich mówców dawnych i dzisiejszych (...). Niekiedy, rozbiegając jakąś kwestyę dogmatyczną, po wywodach opartych na zimnej, ścisłej logice, nagle rozpromienia się – w tejże chwili zaczyna przepowiadać przyszłość, wzywać naród do pokuty. Jest trybunem, jest prorokiem – jest przede wszystkim Polakiem”¹⁴. Próbował przekonać swoich słuchaczy, że kaznodzieja był swoistym prorokiem zesłanym od Boga, którego zadaniem było przekazanie ostrzeżenia o zagrożeniach, które czyhają na Polskę.

Na podstawie wyszczególnionych zabiegów, zastosowanych przez ks. Piotra Skargę, można zauważyć, że słuchacze/czytelnicy zostali nakierowani na obszar zagadnień, które zostaną poruszone w sposób subtelny, ale jednocześnie bardzo zwracający ich uwagę. List dedykacyjny, który pozornie skierowany był tylko i wyłącznie do króla, spełnia funkcję magnesu, przyciągającego – w swojej wyniosłej prostocie – uwagę wszystkich zainteresowanych losami kraju.

Często działo się tak, że kazania były pisane tylko i wyłącznie do czytania, a nie jak nakazuje nazwa do wygłaszania. Dzięki temu można rozważyć kwestię dotyczącą pierwotnej formy *Kazań sejm-*

¹³ T. Jankowska, *Katolik, polityk, ksiądz Piotr Skarga*, Warszawa 2012, s. 66.

¹⁴ D. Grzesiak-Witek, dz. cyt., s. 24-25.

wych ks. Piotra Skargi. Bardzo prawdopodobne jest to, że zostały one napisane tylko i wyłącznie do czytania i nigdy nie były wygłoszone.

Powszechnie wiadomo, że kazania te zostały wydane w 1597 roku wraz z *Kazaniami na niedzielę i święta całego roku*. Niemniej jednak na podstawie tekstu możemy doszukać się związku pomiędzy zwołanym w tym roku sejmem a treścią kazań. Różne zwroty zawarte w przemówieniach sprawiają, że czytelnik ma wrażenie czytania tekstu, który był pisany pod to konkretne wydarzenie. Sprawę tę próbowało rozstrzygnąć wielu uczonych, m.in.: Aleksander Brückner, Stanisław Kot, Wincenty Zakrzewski. Podczas przeprowadzanych badań na rzecz dyskusji, która miała rozstrzygnąć ten spór, wykazano, że *Kazania sejmowe* zostały wygłoszone w obecności króla i sejmu. Temat poruszany był wielokrotnie, co było efektem ciągłego powracania do postaci ks. Piotra Skargi – wszelkie rocznice powodowały powrót tego tematu, ponieważ mało kto zgadzał się z tezą, że kazania jednak zostały wygłoszone. Ostatecznym głosem w tej sprawie okazał się ks. Adam Berga, który stwierdził, że kazania nigdy nie zostały wygłoszone, zawierają w sobie jedynie pewne nawiązania językowe; jego myśl rozwinął później prof. Stanisław Kot, a w ślad za nim poszli inni¹⁵. Stąd wiemy, że dzieła te nie były mówione podczas sejmku, który odbył się również w tym roku. Dodatkowo z książki Moniki Bachowskiej pt. *Ksiądz Piotr Skarga – żarliwy prorok* dowiadujemy się, że udokumentowano tylko jedno faktyczne wystąpienie kaznodziei podczas otwarcia obrad sejmku. Miało ono miejsce w 1591 roku „podczas rozpatrywania sporu między jezuitami a mieszkańcami Rygi (chodziło o zlikwidowanie podczas bezkrólewia kolegium, które osobiście zakładał kaznodzieja królewski)”¹⁶. Jednakże, biorąc pod uwagę badania, które przeprowadził ks. Adam Berga, możemy mieć co do tego uzasadnione wątpliwości. Według jego teorii, już po zakończeniu sejmku, Skarga postanowił spisać swoje wystąpienia, a co za tym idzie nadał im zupełnie inny kształt i wymiar niż miały naprawdę. Dzięki temu zabiegowi mówca mógł je udoskonalić

¹⁵ Por. Tamże, s. 28-29.

¹⁶ M. Bachowska, *Ksiądz Piotr Skarga – żarliwy prorok*, Kraków 2017, s. 70.

i sprawić, żeby zostały zapamiętane przez społeczeństwo. Oczywiście, jak wiemy, Skarga specjalizował się w kazaniach, więc teoria ta jest również do podważenia, niemniej jednak na podstawie analizy tekstu można zauważyć pewne nieprawidłowości, np. wyrażenia nieużywane w tekstach pisanych a raczej w wygłaszanych, np.: „Cóż będzie po waszych sejmach (...), jeśli z różnemi wiatry i niestwornemi myślami na nie się zjedziecie? Doznaliście i tego roku, co wam ojczyźnie miłej pomogły!”¹⁷. Oczywiście powinniśmy zdać sobie sprawę z tego, że w momencie, gdy Skarga oddawał teksty do druku, to mógł nanieść pewne poprawki, dzięki którym treść stałaby się bardziej zrozumiała.

Kolejną rzeczą, na którą warto zwrócić uwagę jest to, że Skarga mówił i pisał do słuchacza a nie do czytelnika, co za tym idzie sposób pisania kazań był dopasowany tak, żeby jego wystąpienie wyglądało jak najbardziej na wcześniej przygotowane. Niemniej jednak tutaj też pojawiają się pewne nieprawidłowości, ponieważ została zaburzona stylistyka tekstu. W takim wypadku powinniśmy czytać kazania tak, żeby wyobrazić sobie moment, w którym były mówione, osobę, która je wygłaszała – jej ton głosu, gestykulację. Powinno się również zwrócić uwagę na to, że w czasie takiego wystąpienia mogły pojawić się pewne zwroty, które nie zostały napisane wcześniej, a ich pojawienie się wynika tylko i wyłącznie z emocji i sytuacji, której ono dotyczy. Dzięki temu wszystkiemu Skarga mógł uzyskać niesamowity kontakt ze słuchaczem, który miał wrażenie naturalności wypływającej z duszy kaznodziei. To pozwoliło mu na większą interakcję z ludźmi i szansę na osiągnięcie celu, jaki postawił sobie pisząc to kazanie, czyli poprawę sytuacji panującej w Rzeczypospolitej. Osiągnął to, między innymi, poprzez używanie zwrotów bezpośrednich, np.: „Zjechaliście się w imię Pańskie na opatrowanie niebezpieczności Koronnych”¹⁸.

Warto zauważyć również, że czytając późniejsze wydania *Kazań sejmowych* można zauważyć pewne znaczące zmiany w sposobie pisa-

¹⁷ P. Skarga, *Kazania sejmowe: Kazanie trzecie o drugiej chorobie...*, Kraków 2012, s. 28.

¹⁸ Tamże, s. 5.

nia. Prawdopodobnie jest to spowodowane faktem, iż Skarga doskonale zdawał sobie sprawę z tego, że kolejne wydania będą skierowane do zupełnie innego adresata niż to było zamierzone na początku. Kazania nie są tylko tekstem politycznym, skierowanym do władzy, która powinna podjąć pewne kroki, aby uratować swoją ojczyznę. Mowy te mają wymiar przede wszystkim duchowy i religijny, będący przesłaniem do wszystkich obywateli. Odwoływanie się do postaci Boga nadaje im wzniosły charakter i jednocześnie zaznacza, że będzie mowa o rzeczach wielkich, ważnych i mających wpływ na nasze życie.

Skarga pozostał wierny tym zasadom, co pozwoliło mu na stopniowe rozbudzanie uczuć i woli słuchacza. Każde jego kazanie ma swój początek w Piśmie świętym, co sprawiało, że był słuchany, a co za tym idzie, umiał dotrzeć do odbiorcy. Umiejętność posługiwania się Pismem świętym dawała mu nieograniczone możliwości i sposobność dotarcia do słuchacza poprzez emocje, wiarę i więź, którą tworzył z Bogiem, ponieważ właśnie ona była podstawą jakiegokolwiek zmiany w człowieku. Zmiany, do której dążył Skarga poprzez swoje kazania, czyli poprawy sytuacji społeczno-politycznej w Polsce.

Jego niesamowita wiedza pozwalała mu na proste, klarowne i jasne przekazanie bardzo trudnych myśli i zagadnień. To właśnie dzięki temu trafiał do słuchaczy, którzy zamiast zagmatwanych, filozoficznych polemik, dostawali niewyszukany przekaz, mający moc przekonania ich do podążania za jego słowem. Jak wskazuje ks. Józef Godaczewski: „sam język Skargi jasny, przejrzysty i plastyczny, przy tym giętki i bogaty, zdolny do wyrażenia różnych subtelnych odcieni, musiał działać podniecająco”¹⁹.

¹⁹ Ks. J. Godaczewski, *Oddziaływanie Skargi na rozum i wolę słuchaczy*, w: *Ambona polska wobec rocznicy Skargi (1536-1936)*, dz. cyt., s. 44.

Kompozycja kazań

Specyfika kazań ks. Piotra Skargi kryje się w kompozycji, jaką zastosował podczas układania poszczególnych elementów. Każda część składowa jego dzieła jest nieprzypadkowa. Zachowując taką strukturę, stworzył swego rodzaju przewodnik, który mógł służyć – i służył – przyszłym mówcom tej formy wypowiedzi. Jeżeli przyjrzeć się bliżej układowi *Kazań na niedzielę i święta całego roku*, to można zauważyć, że każde z kazań zostało poprzedzone tekstem z Pisma świętego, odpowiadającym świętu, o którym będzie mowa. Dodatkowo mowy te zostały ułożone chronologiczne, co do następujących po sobie świąt liturgicznych. Elementem, który otwiera komplet Skargowskich kazań jest list skierowany do króla Zygmunta III. Każdy tom kończy natomiast swoisty spis poruszanych problemów w każdym kazaniu z wyszczególnieniem konkretnych stron.

Odrębnym tematem są *Kazania sejmowe*, których zadaniem była ocena sytuacji panującej w Rzeczypospolitej oraz propozycje zmian, które powinny być wprowadzone, żeby poprawić jej los. Rozprawa ta została mianowana kazaniem, ponieważ prawdopodobnie kaznodzieja uznał to za najlepszy środek przekazu, który najpewniej trafi do jego odbiorców. Dodatkowo, dzięki temu zabiegowi, nie mógł wprost narazić się na zarzut mieszania się do polityki²⁰. W przypadku kazań Skargi mamy do czynienia z nawiązaniem do konkretnej sytuacji politycznej, panującej w XVI-wiecznej Rzeczypospolitej. Rzadko się to zdarzało, ponieważ ówczesne kazania traciły swoją pierwotną funkcję moralizatorską oraz przekazania słów i nauki Boga jego wyznawcom.

W ten sposób kaznodzieja starał się przekazać dostojnikom oraz społeczeństwu, że powinni skupić się na stworzeniu nowej koncepcji pojęcia sprawiedliwości społecznej, na której podstawie powinno budować się obraz nowej Polski. Ponieważ nasz kraj jest katolicki, to

²⁰ Zob. R. Darowski, *Filozofia i działalność społeczno-polityczna Piotra Skargi SJ*, w: *Rzecz o dziele Piotra Skargi SJ słowo o duchowości, patriotyzmie i wychowaniu*, Kraków 2012, s. 45-46.

wiara ludności jest najistotniejszym elementem, który powoduje dalsze istnienie państwa. Z tego względu powinno robić się wszystko, żeby element ten obronić za wszelką cenę²¹.

Powinniśmy zwrócić uwagę na to, dlaczego ks. Skarga oddziaływał na tak sporą grupę ludzi. Oczywiście, zawdzięczał to zarówno sposobowi przemawiania, ale także dotykaniu merytorycznie ważnych zagadnień. dotyczących każdego człowieka w tamtych czasach, poprzez: „wiarę, nadzieję i miłość ku Bogu i ludziom, gorący patriotyzm, nieustraszoną odwagę w głoszeniu prawd trudnych i niepopularnych o odpowiedzialności za prawomyślność wiary, losy kraju ojczyzstego, dobro Rzeczypospolitej, rodzinę oraz osobistą uczciwość i bezkompromisowość w walce ze złem”²².

Okoliczności jego wystąpień również powinny zostać wyszczególnione. W okresie, kiedy został królewskim kaznodzieją, Sejm Rzeczypospolitej Obojga Narodów składał się z trzech stanów sejmujących: króla, senatu i izby poselskiej. To do króla należał obowiązek zwoływania sejmu. Ze względu na sytuację panującą w kraju po okresie bezkrólewia, szlachta zyskała bardzo duży wpływ na dopuszczanie lub blokowanie wszelkiego rodzaju ustaw, które mogły stać się dla niej niewygodne.

W kazaniach Skarga bardzo szczegółowo omówił choroby, które zaatakowały Rzeczpospolitą: brak miłości do ojczyzny, bezprawie, innowierstwo, mizerność władzy królewskiej, nieuczciwe prawa, które bardzo często krzywdziły, a nie dawały poczucie bezpieczeństwa oraz brak karalności za jawne przewinienia. W opozycji przeciwstawiał cnoty, które – jego zdaniem – miały pomóc w odbudowie państwa: patriotyzm, jedna główna religia, zgoda międzyludzka, wzmocnienie władzy królewskiej, praworządność społeczna, uczciwie traktujące wszystkich obywateli prawa oraz zadośćuczynienie przewinień²³. Na

²¹ Por. T. Jankowska, dz. cyt., s. 67.

²² I. Nowakowska-Kempna, M. Chrost, *Rzecz o dziele Piotra Skargi SJ Słowo o duchowości, patriotyzmie i wychowaniu*, Kraków 2012, s. 7.

²³ Zob. R. Darowski, dz. cyt., s. 47.

bazie tych motywów tworzył specyficzne mowy, które wykraczały ponad styl kaznodziejski.

Skarga docierał do słuchaczy poprzez wyjątkową klarowność swoich wykładów, szczególnie poprzez styl kazań przez niego zaproponowany. W umiejętny sposób łączył ze sobą zasady klasycznej retoryki ze stylem biblijnym. Argumenty, którymi przekonywał słuchaczy były proste i niezwykle jasne, więc miały dużą szansę, że pozytywnie wpłyną na odbiorcę. Możemy zauważyć, że Skarga bardzo dobrze wpisał się ze swoim stylem w reguły jasnego tekstu stworzonego przez Hermogenesa, czyli czystość, przejrzystość, dostojność i wielkość stylu, zwięzłość, wyrażanie myśli za pomocą zwykłych, a nie ozdobnych tropów, stosowność, wiarygodność i budzenie przekonania. Starał się mówić bardzo zwięźle, aby nie doprowadzić do znużenia i zniechęcenia słuchaczy: „jasność była przede wszystkim postulatem skargowskich kazań”²⁴.

Podstawą kazań ks. Piotra Skargi są przytaczane fragmenty opowieści z Pisma świętego lub źródeł historycznych. Odwołuje się do nich według zasad, które pozwoliły mu na szersze dotarcie do słuchaczy: „według wskazań homiletyki (...) trzeba trzymać się następujących zasad: tekst musi być dobrany, mniej znane teksty trzeba przytaczać przed znanymi. Nie można jednak pomijać tekstów klasycznych”²⁵.

Nieposkromiona wyobraźnia i umiejętność zmieniania swoich myśli w proste i zwięzłe zdania pozwoliły mówcy na wczucie się w każdego ze swoich odbiorców. Dotarcie do ludzi niewykształconych, biednych i nie ufających władzy oraz Bogu nie było łatwe. Oczywiście pewną łatwością było to, że Skarga w młodości był w podobnej sytuacji jak oni. Niemniej jednak jego wykształcenie i pamięć, która okazała się niezawodna w wielu sytuacjach, dały mu szansę na porozumienie ze słuchaczami. Posłuch uzyskiwany za pomocą odnoszenia się do religii nie był przypadkowy, największą rolę odgrywała tutaj żywość języka i plastyczność jaką operował Skarga.

²⁴ Ks. J. Godaczewski, dz. cyt., s. 35.

²⁵ Tamże, s. 38.

Zakończenie

Ksiądz Piotr Skarga całe swoje życie poświęcił kaznodziejstwu. Doprowadziło go to do miejsca, w którym mógł mieć wpływ na społeczeństwo polskie. Cała jego posługa w tym zakresie odbiła się na sposobie przemawiania i przekonywania. Każda decyzja kaznodziei o przeniesieniu się i rozpoczęciu nowego etapu życia, była zmotywowana chęcią poznania człowieka i samego siebie. Dzięki temu stał się doskonałym księdzem, który umiał przekazać swoje nauki wszystkim ludziom. Swoje życie, nauczanie i kaznodziejstwo traktował jako swego rodzaju misję powierzoną mu przez Boga. Uważał się za proroka, którego zadaniem jest dotarcie do jak największej liczby osób, by pomóc im w zbawieniu: „nieraz sam siebie nazywał pokornie „proroczną’ (...), którego Bóg ‘na tę swoją robotę’ posłał na podobieństwo proroków izraelskich”²⁶.

Warto zauważyć, że jego dar, który dostał od Boga, nie pozostał sam w sobie idealny. Skarga bardzo rzetelnie i długo przygotowywał się do spełniania swojego zadania. Przede wszystkim poświęcił się nauce w Akademii Krakowskiej, dzięki której poznał tajniki sztuk wyzwolonych i przygotował się do pełnienia posługi kaznodziejskiej. Całe swoje życie pracował na to, żeby móc spełnić zadanie: „to przecież mrówczą, wytrwałą pilnością całego życia, gruntowną pracą i studiami, doskonaląc się ustawicznie w swym zawodzie, posiadał jako pracowity erudyta obszerną bardzo wiedzę i gruntowne wykształcenie”²⁷.

Dzięki pamiętnikowi, który Skarga pozostawił po sobie wiemy, że nie tylko wiedza i chęć poznawania sprawiły, że jego kazania były doskonałe. Okazuje się bowiem, że jako jedną z metod samodoskonalenia się obrał biczowanie i pokutę, którą sam sobie zadawał. Uważał, że dyscyplina nabyta podczas takich zabiegów pozwala mu udoskonalić nie tylko samego siebie, ale też swoje kazanie: „umartwienia, jakie czynił przed kazaniem i innymi pracami, zapisywał (...), pięć

²⁶ P. Skarga, dz. cyt., s. 10.

²⁷ Tamże, s. 13.

razy używał dyscypliny przy kazaniu, które chciał szczególnie dobrze przygotować²⁸.

Badając wszystkie wystąpienia Skargi, analizując jego kazania i tematy, które poruszał, możemy jasno nakreślić jego charakter. Zaangażowanie w kaznodziejstwo, któremu oddał się bez reszty, wskazuje na to, że był osobą potrafiącą odnaleźć się w każdym temacie. Żadna dziedzina życia nie była mu obca, a jego wszechstronność sprawiła, że był osobą poważaną i słuchaną przez ważniejszych od niego. Oratorstwo, które wyniósł do rangi rzemiosła, było pasją i elementem, który uwielbiał doskonalić i sprawiać, żeby być w tej dziedzinie najlepszym. Szczególnie upodobał sobie kazania, które mógł rozciągać na wszystkie aspekty swojego, i nie tylko swojego, życia i umysłu.

Podsumowując powyższe zagadnienia, możemy stwierdzić, że *Kazania sejmowe* były wynikiem sytuacji panującej w kraju. Nawet jeśli nie były wygłoszone, to były zbiorem przemyśleń i reakcji na podejmowane decyzje względem ojczyzny i społeczeństwa. Ks. Piotr Skarga poświęcił swoje życie na poszukiwanie rozwiązań sytuacji, które rzutowały na obraz społeczeństwa i kraju. Był bardzo dobrym kaznodzieją, co przejawiało się w jego klarownym stylu. To przyczyniło się do przedstawienia jasnego przekazu, który miał szansę dotrzeć do każdego stanu społecznego. Przeprowadzone analizy *Kazań sejmowych* ks. Piotra Skargi wskazują na wyjątkowy walor retoryczny tego dzieła. Nie pozostaje on bez wpływu na odbiorców żyjących w czasach Skargi, jak też i na współczesnych czytelników *Kazań*. Jednak czy jest to tylko zasługa treści, czy również stylu kazań? Postawiona przeze mnie teza dotyczy specyfiki stylu pisania ks. Piotra Skargi, który wynika z panującej wtedy potrzeby na dotarcie do ludzi wywodzących się ze wszystkich stanów społecznych. Kaznodzieja był wybitnym mówcą, który operował językiem w taki sposób, że mógł porwać za sobą tłumy. Wynikało to nie tylko z aktualności spostrzeżeń, ale również ze środków stylistycznych, których używał, aby je przekazać. Obrazowość,

²⁸ Tamże, s. 15.

plastyczność i bardzo duże nagromadzenie przykładów sprawiły, że styl ten był czytelny dla większości odbiorców.

Bibliografia:

- Bachowska M., *Ksiądz Piotr Skarga – żarliwy prorok*, Kraków 2017.
- Bystrzonowski A., *Źródła i charakter wymowy ks. Piotra Skargi*, w: *Am-bona Polska wobec rocznicy Skargi (1536-1936)*, red. A. Sobczyński, Kielce 1937.
- Darowski R., *Filozofia i działalność społeczno-polityczna Piotra Skargi SJ*, w: *Rzecz o dziele Piotra Skargi SJ słowo o duchowości, patriotyzmie i wychowaniu*, Kraków 2012.
- Godaczewski J., *Oddziaływanie Skargi na rozum i wolę słuchaczy*, w: *Am-bona polska wobec rocznicy Skargi (1536-1936)*, red. A. Sobczyński, Kielce 1937.
- Grzesiak-Witek D., *Strategie komunikacyjne w kazaniach na niedziele i święta całego roku Piotra Skargi*, Stalowa Wola 2008.
- Jankowska T., *Katolik, polityk, ksiądz Piotr Skarga*, Warszawa 2012.
- Korolko M., *O prozie kazań sejmowych Piotra Skargi*, Warszawa 1971.
- Nowakowska-Kempna I., Chrost M., *Rzecz o dziele Piotra Skargi SJ Słowo o duchowości, patriotyzmie i wychowaniu*, Kraków 2012.
- Pilch Z., *Wykład zasad kościelnej wymowy*, Kielce 1958.
- Skarga P., *Kazania sejmowe: Kazanie trzecie o drugiej chorobie...*, Kraków 2012.

Specifics of Priest Peter Skarga's Sermons

Summary

In this article I would try to prove that Peter Skarga's sermons are very specific in terms of composition and stylistics. Based on his life and analysis of his works I will try to show that his way of writing is like art. His sermons are incredibly good stylistically and rhetorically. I would like to show that this kind of writings can be taken as an example for contemporary preachers.

Key words: rhetoric, sermon, language, composition, Peter Skarga, preacher